JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026

STUDY OF THE CREATIVE HERITAGE OF ALISHER NAVOI IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Mo'ydinova Gulnigorxon Furqatbek qizi
1st-year Master's Student Program: Comparative Linguistics and Linguistic Translation Studies Tashkent State University of Oriental Studies
E-mail: gulnigorxon09@gmail.com Tel: +998 99 369 01 30

Annotation. This article analyzes the process of studying the creative legacy of Alisher Navoi (1441–1501), the great representative of Uzbek classical literature, in the People's Republic of China. The article examines the historical roots of Uzbekistan–China cultural cooperation, Navoi studies–related events at Beijing International Studies University (BISU) and other Chinese higher education institutions, and the growing scholarly interest in Navoi's heritage within the context of the Great Silk Road. Taking into account that Navoi devoted significant attention to Chinese civilization in his works, the typological and historical connections between the two cultures are also discussed. Conclusions are drawn regarding the current state and development prospects of academic ties between the twocountries.

Key words: Alisher Navoi, Navoi studies, People's Republic of China, Uzbekistan–China cultural cooperation, Great Silk Road, comparative literary studies,BISU,Chagatailiterature.

ALISHER NAVOIY IJODIY MEROSINING XITOY XALQ RESPUBLIKASIDA O'RGANILISHI

Mo'ydinova Gulnigorxon Furqatbek qizi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti,
Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik tarjimashunoslik yo'nalishi 1-kurs magistranti
E-mail: gulnigorxon09@gmail.com; tel.: +998 99 369 01 30

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek klassik adabiyotining buyuk namoyandasi Alisher Navoiy (1441–1501) ijodiy merosining Xitoy Xalq Respublikasida o'rganilish

jarayoni tahlil etiladi. Maqolada O‘zbekiston–Xitoy madaniy hamkorligining tarixiy ildizlari, Pekin ikkinchi chet el tillari universiteti (BISU) hamda xitoy oliy ta’lim muassasalarida navoiyshunoslikka oid tadbirlar, Buyuk Ipak yo‘li kontekstida Navoiy merosiga bo‘lgan ilmiy qiziqishning ortib borishi ko‘rib chiqiladi. Navoiy o‘z asarlarida Xitoy sivilizatsiyasiga katta o‘rin ajratganligini inobatga olgan holda, ikki madaniyat o‘rtasidagi tipologik va tarixiy aloqalar ham muhokama etiladi. Shuningdek, ikki davlat o‘rtasidagi akademik aloqalarning hozirgi holati va rivojlanish istiqbollari to‘g‘risida xulosalar chiqariladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, navoiyshunoslik, Xitoy Xalq Respublikasi, O‘zbekiston–Xitoy madaniy hamkorligi, Buyuk Ipak yo‘li, qiyosiy adabiyotshunoslik, BISU, chag‘atoy adabiyoti.

Аннотация. В данной статье анализируется процесс изучения творческого наследия выдающегося представителя узбекской классической литературы Алишера Навои (1441–1501) в Китайской Народной Республике. В статье рассматриваются исторические корни узбекско-китайского культурного сотрудничества, мероприятия по навоиведению в Пекинском университете иностранных языков (BISU) и других китайских высших учебных заведениях, а также рост научного интереса к наследию Навои в контексте Великого шёлкового пути. С учётом того, что Навои уделял значительное место китайской цивилизации в своих произведениях, обсуждаются также типологические и исторические связи между двумя культурами. Кроме того, делаются выводы о современном состоянии и перспективах развития академических связей между двумя государствами.

Ключевые слова: Алишер Навои, навоиведение, Китайская Народная Республика, узбекско-китайское культурное сотрудничество, Великий шёлковый путь, сравнительное литературоведение, BISU, чагатайская литература.

Alisher Navoiy (1441–1501) — o‘zbek va umumturkiy mumtoz adabiyotining yirik siymolaridan biri bo‘lib, XV asrda Hirot shahrida, Temuriylar sulolasi davrida ijod qilgan. U chag‘atoy turkiy tilida she’riy devonlari, “Xamsa” turkumi, “Lison ut-tayr”, “Muhokamat ul-lug‘atayn”, “Majolisun-nafois” kabi asarlar yaratgan. Uning ijodi nafaqat o‘zbek adabiyoti, balki jahon gumanistik madaniyati uchun ham muhim ahamiyatga ega.

So‘nggi o‘n yilliklarda Ipak yo‘li bo‘ylab yoyilgan tarixiy-madaniy merosga yangicha qiziqish kuzatilmoqda va bu Navoiy ijodining Sharq mamlakatlarida, jumladan Xitoyda o‘rganilishini rag‘batlantirmoqda. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach (1991), ikki davlat o‘rtasidagi diplomatik munosabatlar 1992-yilda rasman o‘rnatildi va keyingi o‘ttiz yil ichida siyosiy-iqtisodiy doiradan chiqib, madaniy va ilmiy hamkorlik darajasiga ko‘tarildi. Mazkur maqolada Navoiy ijodiy merosining XXRda o‘rganilishi, ikki davlat o‘rtasidagi ilmiy hamkorlik va uning istiqbollari ko‘rib chiqiladi.

Buyuk Ipak yo‘li kontekstida tarixiy aloqalar va Navoiy asarlarida Xitoy obrazi

Navoiy ijodiy merosiga Xitoyda bo‘lgan qiziqish o‘z ildizlarini O‘rta Osiyoni Xitoy bilan bog‘lab turgan Buyuk Ipak yo‘lida topadi. Miloddan avvalgi II asrdan boshlab faoliyat ko‘rsatgan bu savdo va madaniyat yo‘li nafaqat tovarlar, balki g‘oyalar va adabiy an’analarning yoyilishi uchun ham muhim magistral vazifasini o‘tagan. Samarqand, Buxoro va Hirot kabi markazlar Sharqiy Osiyo bilan madaniy-intellektual ko‘prik bo‘lib xizmat qilgan.

Navoiyning o‘zida ham Xitoy mavzusi keng o‘rin tutadi. “Xamsa” tarkibiga kiruvchi “Sab’ai sayyor” dostonida xitoylik go‘zal Dilorom haqida bayon etiladi; “Saddi Iskandariy” dostonida Iskandarning Xitoyga safari va Xoqon bilan uchrashuvi tasvirlangan. “Farhod va Shirin” dostonida esa Farhod xitoy xoni oilasida tarbiya topgani, Xitoy esa san’at, go‘zallik va noziklik timsoli sifatida gavdalanadi. Bu dalillar Navoiyning Xitoy haqidagi tushunchalari chuqur adabiy va madaniy asosga ega

bo‘lganligini ko‘rsatadi[1].

Navoiyshunoslikning tarixiy asoslari va sovet sharqshunoslik maktabi

XX asrda rus-sovet sharqshunosligida Navoiy ijodini ilmiy o‘rganish jadallashgan. Sovet sharqshunosi E. E. Bertels (1890–1957) Navoiy haqida fundamental tadqiqotlar yaratgan. Uning «Навои. Опыт творческой биографии»[2] hamda «Навои и Джами»[3] kabi monografiyalari Navoiy ijodini sovet ilmiy maktabiga keng tanishtirishda muhim rol o‘ynagan. Bu maktab o‘zining rus tilidagi tadqiqotlari orqali keyinchalik xitoy olimlariga ham Navoiy merosini yetkazishda vositachilik qilgan.

O‘zbekistonda navoiyshunoslik alohida soha sifatida sistematik ravishda rivojlanib kelmoqda. Toshkentdagi Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasining tarixi 1870-yilda tashkil etilgan Toshkent jamoat kutubxonasiga borib taqaladi; 1948-yilda kutubxonaga Alisher Navoiy nomi berilgan, 2002-yilda esa prezident farmoniga muvofiq unga “milliy” maqomi yuklatilgan; 2011-yilda esa kutubxonaning yangi binosi foydalanishga topshirilgan[4]. 2016-yilda Toshkentda Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili va adabiyoti universiteti tashkil etildi — bu muassasa chet ellik tadqiqotchilar uchun ham maxsus ilmiy dasturlarni ishlab chiqmoqda.

BISU va Xitoy oliy ta’lim muassasalarida Navoiy merosini o‘rganish

Xitoy Xalq Respublikasida Navoiy merosini targ‘ib etish bo‘yicha so‘nggi yillardagi muhim tadbirlar orasida Pekin ikkinchi chet el tillari universiteti (BISU — Beijing International Studies University, 北京第二外国语学院) faoliyati diqqatga sazovordir. 1964-yilda Chjou Enlay tashabbusi bilan tashkil etilgan ushbu universitet chet tillari, tarjimashunoslik va xalqaro madaniy almashuvga ixtisoslashgan.

2023-yil 11-martda BISU O‘zbekiston Respublikasining XXRdagi Favqulodda va Muxtor Elchisi Farhod Arziev ishtirokida Alisher Navoiy tavalludining 582 yilligi

[1]Navoiy A. Xamsa. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1991. — 512 b.
[2]Бертельс Е. Э. Навои. Опыт творческой биографии. — М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — 224 с.
[3]Бертельс Е. Э. Избранные труды. Т. IV: Навои и Джами. — М.: Наука, 1965. — 499 с.
[4]Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi: rasmiy sayt [Elektron resurs]. — URL: https://natlib.uz (murojaat sanasi: 10.04.2026).

munosabati bilan ilmiy tadbir o‘tkazdi. Universitetning rasmiy ma’lumotiga ko‘ra, tadbirda Xitoy va O‘zbekistondan 150 dan ortiq olim, o‘qituvchi va talabalar ishtirok etgan. BISU rektori Ji Jinbiao (吉晶伯) elchi F. Arziev bilan ikki davlat universitetlari o‘rtasidagi ilmiy tadqiqot hamkorligini kengaytirish masalalarini muhokama qilgan. Tadbir doirasida xitoylik va o‘zbek mutaxassislar Navoiy ijodi hamda ikki davlatda til, madaniyat va adabiyot sohasidagi yutuqlar bo‘yicha ma’ruza qildilar[5].

BISU bilan bir qatorda Pekin universiteti (北京大学), Shanxay chet el tillari universiteti (上海外国语大学) va boshqa oliy ta’lim muassasalarida ham O‘rta Osiyo tarixi, turkiy tillar va Ipak yo‘li tadqiqotlari olib boriladi. Xususan, Pekin universiteti qoshidagi Qadimgi Xitoy tarixi ilmiy markazi rahbari, ipakyo‘lshunos Rong Xinjiang (榮新江) tadqiqotlari O‘rta Osiyo va Xitoy o‘rtasidagi madaniy aloqalarni o‘rganish nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega[6].

O‘zbekistondagi xalqaro anjumanlar va akademik aloqalar

Navoiy ijodi xalqaro miqyosda o‘rganilayotganligini namoyish etuvchi yirik tadbirlar 2026-yilning fevral oyida Toshkentda o‘tkazildi. 2026-yil 8-fevralda Toshkent viloyatidagi “Green Hills” majmuasida Nordic International University va UzReport TV tashabbusi, Toshkent viloyati hokimligi hamda Alisher Navoiy nomidagi xalqaro jamoat fondi hamkorligida “Navoi Scholars Forum — 2026” nomli xalqaro forum bo‘lib o‘tdi. Forum ishida Avstriya, Belgiya, Koreya, Turkiya, Eron, Pokiston, Qirg‘iziston va boshqa Osiyo mamlakatlari vakillari ishtirok etdi; asosiy muhokamalar Navoiy qo‘lyozmalarini raqamlashtirish, chet el olimlari uchun ilmiy transkripsiyalar tayyorlash hamda xalqaro nashrlarni ko‘paytirish masalalariga qaratildi[7].

[5]BISU honors Uzbekistan poet Alisher Navoi [Electronic resource] // Beijing International Studies University News. — 2023. — 13 March. — URL: http://en.bisu.edu.cn/2023-03/13/c_872712.htm (murojaat sanasi: 10.04.2026).

[6]Rong Xinjiang. Eighteen Lectures on Dunhuang / transl. by I. Galambos. — Leiden; Boston: Brill, 2013. — 546 p.

[7]“Navoi Scholars Forum — 2026”: Navoi as a Symbol of Enlightenment, Knowledge, and Human Perfection [Elektron resurs] // Nordic International University. — 2026. — 9 February. — URL: https://nordicuniversity.org (murojaat sanasi: 10.04.2026).

2026-yil 9-fevralda Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida Alisher Navoiy tavalludining 585 yilligiga bag‘ishlangan “Alisher Navoiy va Sharq Uyg‘onish davri” mavzusidagi 5-xalqaro simpozium o‘tkazildi. Tadbir TDSHU, Alisher Navoiy nomidagi xalqaro jamoat fondi hamda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi tomonidan birgalikda tashkil etildi. Simpoziumda O‘zbekiston, Turkiya, Ozarbayjon, Pokiston va boshqa davlatlardan olimlar, tadqiqotchilar va mutaxassislar ilmiy ma’ruzalar bilan qatnashdilar[8]. Bundan oldinroq TDSHUda “Alisher Navoiy dunyo sharqshunoslari nigohida” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman ham o‘tkazilgan edi[9].

O‘zbek va xitoy adabiy-falsafiy an’analarining tipologik yaqinligi

Navoiy asarlarining mohiyati — ishq, go‘zallik, ezgulik va insoniy kamolot g‘oyalari — xitoylik o‘quvchi uchun ham begona emas. Konfutsiy (miloddan avvalgi 551–479) ta’limotida va Daoizm falsafasida buyuk insonga xos fazilatlar — xalqqa mehribonlik, bilimga intilish, ruhiy poklanish — keng ifodalangan. Shu ma’noda Navoiy ijodidagi tasavvuf falsafasi bilan xitoy mumtoz tafakkuri o’rtasida ayrim tipologik yaqinliklarni ko‘rish mumkin.

Xususan, Navoiyning “Lison ut-tayr” dostoni — Farididdin Attorning “Mantiq ut-tayr” asariga javoban yozilgan tasavvufiy-falsafiy asar — va Daoizmning asosiy manbalaridan biri bo‘lgan “Dao de jing” (道德经, Lao-Tszi asari, mil. avv. VI–IV asrlar) o‘rtasida ruhiy sayohat, ego chegaralarini yengib o‘tish va mutlaq haqiqatga intilish motivlari bo‘yicha tipologik mushtaraklik kuzatiladi. Shuningdek, Navoiy lirikasining asosiy shakli bo‘lgan g‘azal xitoy mumtoz she’riyatidagi “ci” (词) va “qu” (曲) janrlari bilan murakkab qofiya tizimi hamda musiqiylikka tayanishi jihatidan taqqoslanishi mumkin. Shu bilan birga, har bir an’ananing o‘ziga xos tarixiy-madaniy

[8]International Symposium Dedicated to the 585th Anniversary of Alisher Navoi Held at TSUOS [Elektron resurs] // Tashkent State University of Oriental Studies. — 2026. — 9 February. — URL: https://tsuos.uz (murojaat sanasi: 10.04.2026).

[9]The International Scientific-Practical Conference “Alisher Navoi in the Eyes of World Orientalists” [Elektron resurs] // Tashkent State University of Oriental Studies. — URL: https://tsuos.uz (murojaat sanasi: 10.04.2026).

asosda shakllanganligini inobatga olish zarur. Navoiy “Xamsa”si va Nizomiy Ganjaviy “Xamsa”si o‘rtasidagi qiyosiy tadqiqotlar bu sohada tipologik yondashuvning imkoniyatlarini yorqin namoyon etadi[10].

Navoiy merosini Xitoyda o‘rganishdagi muammolar

Birinchidan, chag‘atoy turkiy tilini biluvchi xitoylik mutaxassislarning kamligi sezilarli muammo hisoblanadi. XV asr O‘rta Osiyosida shakllangan chag‘atoy adabiy tili hozirgi o‘zbek tilidan sezilarli farq qiladi va uni o‘rganish maxsus tayyorgarlikni talab qiladi. Bu hol Navoiy asarlarini bevosita asl nusxadan o‘rganishni cheklaydi.

Ikkinchidan, tasavvuf falsafasining xitoy ilmiy kontekstida adekvat talqin etilishi masalasi. Navoiy ijodidagi “ishq”, “ko‘ngil”, “piri murshid” kabi tasavvufiy tushunchalar o‘ziga xos ramziy ma’no tizimiga ega bo‘lib, ularni tarjima va talqin qilish uchun maxsus ilmiy apparat zarur.

Uchinchidan, institutsional qo‘llab-quvvatlash va moliyaviy resurslarning yetishmasligi. Navoiy asarlarini xitoy tiliga sifatli tarjima qilish va tadqiq etish uzoq muddatli ilmiy loyihalarni taqozo etadi; hozircha bunday loyihalar asosan individual tadqiqotchilar tashabbusi doirasida amalga oshirilmoqda.

Istiqbolli yo‘nalishlar

Kelgusida Navoiy merosining XXRda o‘rganilishini chuqurlashtirish uchun bir qator yo‘nalishlarni tavsiya etish mumkin. Birinchidan, xitoy va o‘zbek universitetlari o‘rtasida qo‘shma ilmiy dasturlarni kengaytirish. Masalan, BISU yoki Pekin universiteti bilan Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili va adabiyoti universiteti o‘rtasida chag‘atoy adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslik bo‘yicha qo‘shma magistratura dasturlarini yo‘lga qo‘yish keyingi avlod mutaxassislarini tayyorlashga zamin yaratadi. Ikkinchidan, Navoiy qo‘lyozmalarini raqamlashtirish va onlayn ma’lumotlar bazasini yaratish xitoylik tadqiqotchilarga

[10]Makhmudova N. R. Anthropocentric Paradigms in the “Khamsa” of Nizami Ganjavi and Alisher Navoi: A Comparative-Typological Study // International Multidisciplinary Journal for Research & Development. — 2026. — Vol. 13, No. 02. — P. 841–843.

birlamchi manbalarga bevosita murojaat qilish imkonini beradi. Bunday loyihani YuNESKO, Xitoy Madaniyat va turizm vazirligi hamda O‘zbekiston tomonlari tomonidan birgalikda amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Uchinchidan, tarjimashunoslik bo‘yicha ixtisoslashgan tadqiqotlarni kuchaytirish — Navoiy asarlaridan tanlab xitoy tiliga professional va ilmiy izohli tarjimalar tayyorlash, tasavvufiy lug‘at va madaniy realiyalar uchun maxsus izohli apparat ishlab chiqish zarur.

Alisher Navoiy ijodiy merosining Xitoy Xalq Respublikasida o‘rganilishi hozircha dastlabki bosqichlarda bo‘lsa-da, so‘nggi o‘n yillikda bu yo‘nalishda sezilarli qadamlar tashlandi: BISU kabi yirik universitetlarda Navoiy tavalludiga bag‘ishlangan tadbirlar o‘tkazildi, ikki davlat o‘rtasidagi akademik aloqalar mustahkamlandi. Buyuk Ipak yo‘li bo‘ylab yoyilgan tarixiy-madaniy aloqalar, Navoiy asarlarida Xitoyga va sharqiy sivilizatsiyaga bag‘ishlangan mavzular, shuningdek, o‘zbek va xitoy adabiy-falsafiy an’analarining tipologik yaqinligi — bularning barchasi ikki madaniyat o‘rtasidagi akademik muloqotni yanada rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratadi. Mavjud cheklovlar — chag‘atoy tili bo‘yicha mutaxassislar kamligi, tarjima va institutsional qo‘llab-quvvatlash muammolari — strategik hamkorlik orqali asta-sekin yengib o‘tilishi mumkin. Xitoy olimlarining Navoiy asarlariga bevosita asl manbalar asosida yondashuvi va tarjima tadqiqotlarining kuchayishi navoiyshunoslikning kelgusidagi rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy A. Xamsa. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1991. — 512 b.

2. Navoiy A. Lison ut-tayr. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1987. — 320 b.

3. Navoiy A. Muhokamat ul-lug‘atayn. — Toshkent: Fan, 1967. — 112 b.

4. Бертельс Е. Э. Навои. Опыт творческой биографии. — М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — 224 с.

5. Бертельс Е. Э. Избранные труды. Т. IV: Навои и Джами. — М.: Наука, 1965. — 499 с.

6. Rong Xinjiang. Eighteen Lectures on Dunhuang / transl. by I. Galambos. — Leiden; Boston: Brill, 2013. — 546 p.

7. Makhmudova N. R. Anthropocentric Paradigms in the “Khamsa” of Nizami Ganjavi and Alisher Navoi: A Comparative-Typological Study // International Multidisciplinary Journal for Research & Development. — 2026. — Vol. 13, No. 02. — P. 841–843.

8. Nienhauser W. H. (ed.) The Indiana Companion to Traditional Chinese Literature. — Bloomington: Indiana University Press, 1986. — 1050 p.

9. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi: rasmiy sayt [Elektron resurs]. — URL: https://natlib.uz (murojaat sanasi: 10.04.2026).

10. BISU honors Uzbekistan poet Alisher Navoi [Electronic resource] // Beijing International Studies University News. — 2023. — 13 March. — URL: http://en.bisu.edu.cn/2023-03/13/c_872712.htm (murojaat sanasi: 10.04.2026).

11. “Navoi Scholars Forum — 2026”: Navoi as a Symbol of Enlightenment, Knowledge, and Human Perfection [Elektron resurs] // Nordic International University. — 2026. — 9 February. — URL: https://nordicuniversity.org (murojaat sanasi: 10.04.2026).

12. International Symposium Dedicated to the 585th Anniversary of Alisher Navoi Held at TSUOS [Elektron resurs] // Tashkent State University of Oriental Studies. — 2026. — 9 February. — URL: https://tsuos.uz (murojaat sanasi: 10.04.2026).

13. The International Scientific-Practical Conference “Alisher Navoi in the Eyes of World Orientalists” [Elektron resurs] // Tashkent State University of Oriental Studies. — URL: https://tsuos.uz (murojaat sanasi: 10.04.2026).